

årtier, så gamle elever kan nikke genkendende til deres egen elevtid og få lidt at vide om andres«. Selv om skildringen går væsentligt ud over denne beskedne målsætning, og en så dyb og ejendommelig personlighed som Arnfred selvsagt ikke kan sætte pen til papiret uden at resultatet bliver læseværdigt, må det dog falde uden for dette tidsskrifts ramme at give en udførligere anmeldelse af denne bog, som forøvrigt har et særligt præg derved, at den til dels bygger på elevudtalelser, der er indsamlet til formålet. Højskolelærer Andreas Nielsen har suppleret skildringen med en udførlig elevstatistik for tiden 1915-65, der med sine stadig stigende tal for byungdom og navnlig for studenter viser, hvorledes højskolen har kunnet tilpasse sig den ændrede befolknings- og uddannelsesstruktur.

LORENZ RERUP

JØRGEN HATTING og KARL OLSEN, red.: Det konservative Folkepartis historie i et halvt århundrede, 1915-1965. København, Nyt Nordisk Forlag, 1966. Ill. Bind I: JØRGEN HATTING: Fra Piper til Christmas Møller 1915-1929. 242 s. Bind II: JENS WINTHER: Fra krise til krig 1929-1940. 296 s. Bind III: JØRGEN H. BARFOD: I kamp for friheden 1940-1945. 254 s. Bind IV: CARL KAUFFELDT: Nye tider - nye mål 1945-1965. 252 s. 74,75 kr.

Hvis man skal tro forordet til dette værk, er dets formål at være en hjælp til at forstå, at der i en tid, hvor alle forhold er ændrede, og hvor takten i ændringerne stiger, er »brug for et parti, der hverken vil holde på det gamle, fordi det er gammelt, eller tiljubler det nye, fordi det er nyt, men fordomsfrit prøver værdien såvel af det nye som det gamle under de forhåndenværende forhold...« (I, s. 8). Dette formål er helt forståeligt og rimeligt for en organisation, som ønsker at markere sin halvtredsårige beståen. Et jubilæumsværk må naturligvis være baseret på ønsket om at fremhæve eksistensviljen og -muligheden for den jubilerende. Det skal markere overgangen fra det første til det næste halve århundrede. »Med dybe rødder i sin historie, med blikket fæstnet på nuet, med tanken rettet på fremtiden. Med vilje til at forme sin tilværelse under forandringens lov. Med mod til at bruge sine kræfter« (IV, s. 246). Således ønsker Det konservative Folkeparti at give indtryk af sin situation i dag.

Men værket er ikke blot blevet et firmajubilæumsskrift; det er også på mange punkter blevet en sober og saglig fremstilling af det konservative partis politik i de lovgivende forsamlinger og en værdifuld fremlægning af partiets interne politik i perioden. Der bygges i vidt omfang på det tilgængelige trykte materiale: forhandlingerne i tingene, pressen, politikernes erindringer, partiskrifter, pjecer og tidsskrifter samt de hi-

storiske fremstillinger og undersøgelser, som dækker denne tidsperiode. Herudover er dels benyttet Det konservative Folkepartis arkiv (delvis deponeret i Rigsarkivet) og dels en række konservative ledes arkiver (alle i Rigsarkivet), nemlig Emil Pipers, H. O. G. Ellingers, Alexander Foss' og Christmas Møllers. Endelig er der i enkelte tilfælde bygget på mundtlige oplysninger fra de implicerede personer.

På grundlag af dette kildemateriale er skrevet en kronologisk fremstilling, som år for år søger at give indtryk af partiets taktik og dets handlinger. Fremstillingen er blevet lettilgængelig, overskuelig og rimeligt disponeret. Redaktionen synes på forhånd at have anvist visse retningslinier: Der bør i vidt omfang arbejdes på grundlag af trykt materiale med inddragelse af partiprotokollerne. Sigtet er åbenbart et oversigtsværk, som ikke fordrer indledende enkeltundersøgelser. Videre bør værket være en politisk Danmarkshistorie, som skal skildre de vigtigste politiske begivenheder i relation til Det konservative Folkepartis stilling. Men dermed må det partihistoriske ikke forsømmes. Partiets standpunkter bør præsenteres samtidig med at der redegøres for de forskellige grupperingers synspunkter inden for partiet. Det synes endvidere at være vigtigt for redaktionen, at det personalhistoriske træder frem i form af karakteristikker af de ledende personer og i form af oversigter over, hvilke personer der til enhver tid repræsenterede partiet på tinge. Ofte virker disse oversigter som ejendommelige tilvækster, placeret ind i fremstillingen uden egentlig sammenhæng med de behandlede problemer. Noget lignende gælder de enkelte, spredte oplysninger om partiarbejdet udadtil, om partiorganisationen og dens rent praktiske vilkår.

Det er indlysende, at havde værket ikke haft de intentioner og formål, som er antydnet, ville en fremstilling af Det konservative Folkepartis historie have formet sig anderledes. Hovedvægten kunne være lagt på en analyse af partiets interesser, dets struktur, på partiets skiftende vilkår – ydre som indre – og på en undersøgelse af, hvilke grupper i det danske samfund partiet dækker eller appellerer til. En sådan fremgangsmåde ville ikke nødvendigvis have sprængt den kronologiske form, men ville have givet et værk af større interesse for den historiske forskning end det nuværende, som ikke umiddelbart synes bidrage til en væsentlig større erkendelse af Det konservative Folkeparti som organisation med hensyn til vilkår, interesser og struktur. I stedet er valgt at give en fremstilling alene af rigsdagsgruppens historie. Men selv inden for denne snævrere begrænsning hører vi ikke meget til gruppens daglige arbejde, dens struktur, dens sammensætning, dens interessegrupper osv.

Det er karakteristisk, at intet af de fire bind har egentlige analyser endsige konklusioner. Der er ikke blevet stillet klart formulerede spørgs-

mål til materialet, som kunne have relevans ved en undersøgelse af et parti og dets vilkår. En undtagelse danner på visse punkter Winthers bind, hvor enkelte udmærkede analytiske afsnit har fundet plads. Der savnes endvidere en samlende indledning over de mere generelle intentioner og målsætninger for værket, idet vi fra først af føres direkte ind i begivenhedernes centrum. Dette gælder ikke alene det første, men alle bindene. Der findes intet forsøg på at motivere den tidsmæssige opdeling eller at sammenfatte problemerne i de behandlede tidsrum. De enkelte bind forudsætter hinanden. Eksempelvis kan Winthers indledningsafsnit ikke uden videre begribes af læseren, hvis han ikke umiddelbart før har læst de afsluttende bemærkninger i Hattings bind.

Omend værket således lider af en række væsentlige mangler, har det dog interesse for historieforskningen, særlig ved fremdragelsen af materialet om de interne partidrøftelser. I øvrigt har partiet fået det værk, det ønskede sig, og forfatterne må formodes at have levet op til de forventninger, der blev stillet til dem ved værkets planlægning.

I *Jørgen Hattings* bind føres vi fra vedtagelsen af 1915-forfatningen til oprettelsen af Det konservative Folkeparti. Dernæst gennemgås de nationale spørgsmål: de vestindiske øers salg og genforeningen. Resten, og langt den mindste del af bogen, er viet de indenrigspolitiske problemer i 20'erne: påskekrisen, det borgerlige samarbejde under Neergaard og dets fortsættelse under Stauningregeringen til opløsningen af samarbejdet i 20'ernes slutning.

Bogen bringer ikke meget nyt, hverken kildemæssigt eller analytisk. Karakteristisk nok er Munchs erindringer en meget væsentlig kilde for fremstillingen. Mest interessant er skildringen af de stridende grupper inden for det nydannede parti. Men dybtgående analyser bliver det ikke til. Man savner en baggrund for og en vurdering af dannelsen af det nye parti. Hvorledes opfattes de nye vilkår? Hvor ligger vanskelighederne? Forfatteren opererer med begrebet »dansk konservatisme« (s. 21) som et fast og veldefineret begreb, der har en klar målsætning. Kun ud fra denne forudsætning kan det have nogen mening at udtale sig om, hvad der er godt eller dårligt for dansk konservatisme eller for sand konservativ tankegang, som Hatting gør det. Men hvilket indhold har dette begreb? Grundlæggende for bogen er troen på eksistensen af en konservativ ideologi, som politikerne handler efter. Der gøres imidlertid intet forsøg på at indkredse denne ideologi – at analysere begrebet konservatisme. Til ideologien hører forsvarsspørgsmålet, som gang på gang omtales som partiets livssag. Det er utvivlsomt rigtigt, men analysen føres ikke til bunds. Man kan eksempelvis ikke både antage, at tabene, som de konservative led ved valget i 1929, ikke skyldtes bruddet med Madsen Mygdal i forbindelse med forsvarsbevillingerne, men den aktive handelspolitik sammenbrud et par år tidligere (s. 224) og så senere

påstå (s. 238), at forsvarssagen var partiets livssag, selv når det kunne komme til at koste (hvad man iøvrigt ikke kunne vide før valget!).

Når forsvarssagen er livssagen er det vel mest på grund af, at partiets ledelse i den givne situation har anset den for livsvigtig for partiets eksistens som samlingsmærke for de befolkningsgrupper, man tror at repræsentere og ønsker at appellere til, for partiets selvstændighed (hvad Hatting bemærker) og for dets vækst på længere sigt. Hatting er ikke blid ved partiets ledere. Det mærkes i de mange små korte biografiske karakteristikker af Karstensen, Birch, Piper, Foss og Christmas Møller. Han er tilmed stærkt kritisk mod den politik, de har ført. Det konstateres, at de ikke har været dygtige nok, at deres taktik har været for ringe. Modstanderne – socialdemokraterne, radikale og også venstre – opfattes åbenbart som dygtigere. »Med vanlig taktisk dygtighed« hedder det flere steder om modpartens udspil (s. 146). Også i andre tilfælde fældes dom over den førte politik. Regeringen må stå for skud, fordi den ikke ydede tilstrækkelig hjælp til de vestindiske øer i tiden op mod salget. »Havde man blot ofret en brøkdelt af de beløb, som man senere som en selvfølge har ydet til Grønland«, lyder Hattings klart engagerede kommentar (s. 47).

En lignende opfattelse kommer frem i skildringen af kongemagtens indflydelse, hvor de konservative, drevet af den traditionelle indstilling, følte det »som en pligt at følge kongens henstilling, selv om den væltede partiets politiske spil over ende« (s. 62) – således at den radikale regering fik held med sit misbrug af kongemagten (både i sagen om de vestindiske øers salg og i Rottbøll-sagen). De radikale fremstilles som kyniske taktikere – i modsætning til de konservative, der er loyale tilhængere af kongens magtstilling. For mig at se er det blot to politiske fremgangsmåder, hvor en moralsk bedømmelse må være uinteressant for forskeren.

Først og fremmest er bogen historien om det nye partis første år, et parti, som i starten står stærkt splittet, hvis mål og midler er uklare, hvis forhold til omverdenen er usikker, bl. a. fordi organisationen er svag. Det er historien om et parti, hvor der hos enkelte endnu hersker tvivl om, hvorvidt det overhovedet skal optræde som parti. Bogens væsentligste indsats ligger i fremdragelsen af magtdiskussionerne i partiet: Hvem skal udforme politiken: partiledelsen valgt af partiorganisationerne – eller rigsdagsgruppen? Og videre: hvilke interesser skal først og fremmest varetages: de nuværende eller de kommende vælgeres?

Denne sidste problemstilling er helt central i *Jens Winthers* efterfølgende bind, som behandler perioden fra 1929, hvor »piccoloen tabte terrinen« – da den nyvalgte partiformand Christmas Møller væltede Madsen Mygdals venstre-regering – og frem til tidspunktet, hvor Danmark – med Winthers udtryk – »fik løn som forskyldt« ved den tyske besættelse 9. april 1940.

Med den politiske historie i 30ernes Danmark som udgangspunkt er Winthers bog historien om et parti i splid med sig selv, en splid, der havde mange fremtrædelsesformer. I erhvervspolitikken fandtes den traditionelle spænding mellem det eksporterende landbrug og de importerende byerhverv, som igen deltes i en liberalistisk handelsgruppe og en overvejende protektionistisk industrigruppe. Hertil kom en spænding mellem de ungtkonservative, som tilstræbte en »statskonservatisme«, i modsætning til en ældre mere liberalistisk præget generation. Dette generationsforhold fandtes også på andre planer: de gammelkonservative – folk fra 1915 – og de yngre – besjælet af »ånden fra 29« – som var af den opfattelse, at landstinget måtte væk. Den ene gruppe sigtede mod »traditionelle« konservative vælgere, den anden mod et midtsamlende parti, med folkepolitik møntet på arbejderne. Men Christmas Møller, som eksponenten for en linie, der skulle skabe folkets parti – med Winthers udtryk: et friskt, folkeligt, fordomsfrit og forsvarsvenligt parti – er naturligt blevet fremstillingens hovedperson. Winther er – forståeligt nok – blevet fascineret af personen Christmas Møller, og tillægger ham en alt afgørende rolle. »Det konservative Folkeparti ville uden ham være et gammelmandsparti uden fremtid . . . « lyder en vurdering (s.170). Her mangler en mere dybtgående analyse af vekselvirkningen mellem parti og leder, af Christmas Møller som indehaveren af rollen som repræsentant for et parti, som både er en organisation og en bevægelse. Derimod behandles forholdet mellem Christmas Møller og Anders Vigen meget detaljeret og overbevisende. På grundlag af brevvekslinger mellem Vigen og partiføreren, hvoraf store dele aftrykkes, føres vi ind i et grå eminence forhold mellem rådgiveren og den ansvarlige leder. Winthers konklusion er, at Vigen øvede en stor indflydelse. Man føres ind i et spændende materiale: personlige påvirkninger, personlig politik og personlige målsætninger. Man får indtryk af et speget spil, men får ingen forståelse af at der er tale om en kamp mellem interesser, og om en politisk proces, hvor de agerende politikere først og fremmest er repræsentanter for opfattelser og synspunkter.

Forfatningssagen ses som noget afgørende for Christmas Møllers politik. Den er ikke blot et mål i sig selv, »den var midlet hvormed han mente det muligt at komme den genrejsning af folkets nationale bevidsthed, som han troede tiden ville bringe med, i møde« (s. 291). Den blev også hans bane: Ved at binde sig til at gå af som partileder, hvis grundlovsforslaget faldt, lagde han – efter Winthers opfattelse – hovedet i løkken. Den væsentligste grund til, at der ingen ny grundlov blev i 1939, skulle altså være, at konservative vælgere blev hjemme for at bevirke Christmas Møllers fald. Men mon ikke de samme vælgere, som var mod Christmas Møller, også var mod forslaget? Og de konservative fik en ny leder – uden at det blev et gammelmandsparti.

Winther har beskrevet den konservative frigørelsesproces til et selvstændigt politisk parti, der frit forhandler til alle sider under 30ernes vanskelige vilkår med stor dygtighed ud fra de givne betingelser. En række gode analyser og interessante vurderinger – enkelte dog fordømmende eller stærkt engagerede om ikke direkte misvisende – gør dette bind mere interessant – og gør det til en fremstilling, der fører videre end de øvrige bind af partihistorien.

Jørgen H. Barfods bind skildrer besættelsestidens periode. En periode, som for et politisk parti vel var så atypisk som overhovedet muligt, men som netop derfor kan vise en række specielle problemer, og som må indbyde til studier i organisationens vilkår, dens politik og dens eksistensmuligheder. Får vi adskilligt at vide om de interne drøftelser og stridigheder i partiet i de vanskelige år, præsenteres imidlertid ingen klar analyse af partiets interesser, målsætninger og forhold til den politiske omverden. Barfods skema synes alt for forenklet: begivenhederne den 9. april var en følge af en fejlslagen udenrigs- og forsvarspolitik, det var »Dommens dag«, og den vigtigste opgave – i hvert tilfælde for Det konservative Folkeparti – måtte herefter være at eliminere besættelsen. Udtrykt i bogens titel: I kamp for friheden. Men det, der behandles, er i virkeligheden tilpasningen til de nye forhold, og problemet: hvor langt samarbejdspolitikken kunne eller burde føres.

Fremstillingen er præget af en gennemskuelig dobbelthed i argumentationen og i vurderingen. »Vi måtte på en eller anden måde vise, at vi selv ville kæmpe for vor frihed«, skriver Barfod side 129 som begrundelse for Christmas Møllers sabotagetale. Men hvem er vi? De kloge, der kunne forudse hele begivenhedsforløbet? For senere fremhæves det, at befolkningen i almindelighed og med dem politikerne (også de konservative) tog afstand fra sabotageaktionerne (s. 131).

At besættelsestiden i sig selv er præget af dobbeltbundethed er ingen undskyldning for en uklar eller manglende analyse. Tværtimod. Barfod er selv inde på problemet, f. eks. i omtalen af de forskellige tyske organer, som hver for sig hævdede at være i besiddelse af afgørende politisk kompetance, og derved kunne tale på Tysklands vegne (s. 198). På dansk side var situationen analog. Hvad var Danmark og hvem repræsenterede landet i besættelsestidens sidste år? Disse problemstillinger er blot antydte – hvor en gennemanalyseret undersøgelse i relation til det konservative parti ville have ført til en langt videre erkendelse af besættelsestidens forhold. Om partiets struktur under krigen får vi kun lidt at vide. Det kan ikke overraske, at »det konservative folkeparti er et vidtfaavnende parti med tilhængere i mange sociale lag og erhverv«, eller at nogle partitilhængere meldte sig ud i protest mod de konservatives samarbejdspolitik (s. 18). Mere interessant ville det være at få undersøgt, om partiets placering i befolkningen ændredes og hvilke grupper

der meldte sig ud i protest, for dermed at få et mere nuanceret billede af partiets tilhængere.

Bogens disposition er en strengt kronologisk fremstilling af den almindelige politiske historie, hvor de rent konservative overvejelser og beslutninger indgår. Men ofte afbrydes fremstillingen af mere eller mindre irrelevante indskud: anekdotelignende oplysninger uden nogen som helst tilknytning til det konservative folkeparti, referater af konservative kurser samt »typiske træk« fra tiden.

Der er dog tale om et i hovedtrækkene samvittighedsfuldt, solidt og læseværdigt bind, og forfatteren synes at have fulgt værkets intentioner på tilfredsstillende måde. Men han når ikke ud over referat og gennemgang af det politiske forløb i almindelighed og af de konservative synspunkter fra gruppe- og repræsentantskabsmøderne i særdeleshed. Bogen er præget af uklar analyse, manglende vurdering – og domineret af en dobbeltbundet helhedsopfattelse.

Carl Kauffeldts bind har titlen: Nye tider – nye mål. Tiden er situationen efter II verdenskrig, hvor der stilledes store forventninger, og hvor – efter Kauffeldts opfattelse – »ansvaret for historien bød, at der tænkes og handlede på længere sigt« (s. 7). Underforstået: at de konservative gjorde det. De nye mål kom frem i partiets nye program af august 1945, hvor partiet pudsigt nok blandt sine formål optog det norske arbejderpartis slogan fra 1930'erne: hele folket i arbejde. Det er rigtigt, at partiet var blevet ændret i takt med de ændrede økonomiske og politiske vilkår – man var under »forandringens lov«. Men en analyse af denne proces eller blot en præsentation af problemerne, f. eks. tilpasningsvanskelighederne og interessekonflikterne, er der kun ganske få tilløb til. Først og fremmest er bindet historien om Christmas Møller, der efter sin ministertid i samlingsregeringen atter bliver medlem af partiet og dets leder. Stridspunktet er Sydslesvigproblemet, som ifølge Kauffeldt medfører den bitreste strid i partiet overhovedet (s. 60). Hvis man forestiller sig en direkte korrespondance mellem striden og valgresultatet i 1947, hvor Det konservative Folkeparti gik ned fra 18,2 % af vælgermassen til 12,4, er betragtningen måske forsvarlig – men en langt mere dybtgående strid turde være 30'ernes forfatningsstrid, som var udtryk for afgjort mere alvorlige modsætninger end sydslesvigstriden, hvor partiets enhed end ikke var truet.

Dernæst er bindet historien om samarbejde og modsætning mellem de konservative og venstre. Forholdet behandles endog i et særskilt kapitel: »samarbejdsformer«, hvor analysen af samarbejdet imidlertid træder tilbage for en skildring af karakteren af de personlige kontakter mellem politikerne.

Bogen giver en redelig skildring af folketingsgruppens historie i efterkrigsårene set på baggrund af den politiske udvikling. Men intet nyt

materiale af væsentlig interesse drages frem, ingen nye undersøgelser af det tilgængelige kildemateriale foretages, og ingen tilbunds gående analyser forsøges. Dette er naturligvis også urimeligt at forvente i betragtning af værkets oplæg. Men lidt for mange partiideologiske påstande fremføres, som når det siges, at partiet ifølge sin tradition måtte føle et særligt ansvar for løsning af de store opgaver, der ventede ved overgangen til frie forhold (s. 9). Eller når det hedder om den konservative politik: »Der er ikke altid held ved at gå mod tidens strøm – selv om det er til tidens eget gavn« (s. 9). Hvilket parti vil mon hævde, at det ikke arbejder til tidens gavn?

Ud fra redaktionens synspunkt må Kauffeldts bog formodes at være det mest vellykkede bind. Meget velskrevet, veldisponeret, i en som helhed saglig og sober tone, som aftvinger respekt. Meget velafvejet i sin argumentation og meget tilbageholdende med analyser, særlig af de sidste års politik. En traditionel politisk Danmarkshistorie set fra en konservativ synsvinkel.

BERTEL HEURLIN

JØRGEN HÆSTRUP: . . . Til landets bedste. Hovedtræk af departementschefsstyrets virke 1943–1945. I. Udgivet af Udgiverselskab for Danmarks nyeste Historie. København, Gyldendal, 1966. 589 s. Ill. 49 kr.

I DNHs publikationsserie om besættelsestidens historie har dr. Hæstrup offentliggjort første del af en fremstilling af departementschefsstyret, omfattende perioden fra styrets etablering i august-september 1943 til og med folkestrejken i juli 1944.

I indledningen redegør dr. Hæstrup for sit motiv til at tage dette emne op og fremsætter samtidig den tese, som er grundlæggende for hans syn på departementschefernes virke. Under arbejdet med det store værk om modstandsbevægelsen 1943–45: »Hemmelig alliance« (1959) har dr. Hæstrup erkendt behovet for en fremstilling af »det uaftalte, som regel underhåndsførståede, undertiden kontroversielle, men i realiteten komplementære samspil mellem de to i politisk forstand lige mandatløse organer«: departementschefsstyret og modstandsbevægelsen (s. 12). Det er karakteristisk for dr. Hæstrups fremstillingsform, at tesen fremsættes i flere, let afvigende formuleringer. Hellere end at ville spidde sandheden på en enkelt sentens, der kun ufuldkomment afspejler nuancerne, søger dr. Hæstrup at indkredse den ved omformuleringer af samme tankegang. Formuleringerne har dog alle den grundtanke tilfælles, at forholdet mellem modstandsbevægelsen og administrationscheferne dybest set var harmonisk.